

УДК 364

Т. Г. Веретенко, О. О. Нестеренко

РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖЖІ

Міграційні процеси в Україні, пов'язанні з військовими подіями у 2014 році та масовий наплив мігрантів у Європу з охоплених війнами країн Африки та Близького Сходу у 2015 році, спричинили найбільшу міграційну кризу в Європі з часів Другої світової війни, та призвели до серйозного фінансового навантаження на країни Європейського Союзу, продемонстрували важливість екстрених дій з питань регулювання міграційної політики в світі. Проблему вимушеної міграції досліджували як вітчизняні (Я. Кондратьєва, Ю. Моргун, О. Піскун, А. Похлебаєвої, Н. Кучменко, О. Залеська, Л. Ковальчук, О. Григоренко, Т. Гуцаленкота ін.), так і зарубіжні вчені (М. Війєрс, Р. Вольвенд, М. Пуглі, Дж. Солт, Р. Хавсман, П. Холмс, А. Шлоенхард). Вітчизняні вчені у роботі з мігрантами наголошували на діяльності громади та неурядових організацій, а зарубіжні – на державне регулювання міграційних процесів.

Україна вперше за свою історію незалежності стикнулася з проблемою масової міграції, тому метою нашої статті є аналіз досвіду зарубіжних країн, насамперед пострадянських, таких як: Азербайджан, Молдова, Грузія, які вирішували аналогічні проблеми, та досвіду США, як країни з найбільш толерантним ставленням до вимушених переселенців. Урахування досвіду цих країн, результативність здійснених заходів надасть можливість покращення власної діяльності з вимушеними переселенцями.

Розглянемо досвід Азербайджану в роботі з вимушеними переселенцями. Військові дії у Нагірному Карабаху спричинили внутрішні переселення ще в останні роки існування СРСР (1988-1990), однак проголошення незалежності Азербайджану та Вірменії з 1991 року перетворили конфлікт на міждержавний. Вимушеними переселенцями стали 220 тис. осіб, а в 1993 році при активізації військових дій їх кількість збільшилася до 778,5 тис. осіб, що призвело до гуманітарної кризи в країні. [1]. Розв'язанню проблем вимушених переселенців у 1992 р. сприяло прийняття Закону «Про статус біженців та вимушених переселенців», який передбачав цілу низку соціальних гарантій. Центральним органом виконавчої влади, на який покладено реалізацію політики щодо внутрішніх переміщених осіб, є Державний комітет Азербайджанської Республіки у справах біженців та вимушених переселенців [2], який розглядає питання надання житла, сприяння працевлаштуванню та створенню необхідних умов покращення життєдіяльності вимушених переселенців. Варто зазначити, що уряд Азербайджану зміг досягти значних успіхів у покращенні становища

вимушених переселенців, можливості розв'язання проблем даної категорії осіб, що забезпечувалися економічним зростанням, доходами від продажу нафти тощо [2].

Цікавим для нашої країни є досвід роботи з вимушеними переселенцями Грузії, адже як і в Україні, необхідними заходами були: тимчасове розселення вимушених переселенців, надання гуманітарної допомоги, забезпечення базових потреб, питання працевлаштування, що суттєво вплинуло на економіку країни. В Грузії відбулося три випадки вимушеного переселення внаслідок збройних конфліктів: 1989-1992 рр. – переміщення з Цхінвальського регіону; 1992-1993 рр. – вимушене переселення з Абхазії; після 2008 р. – переміщення з Цхінвальського регіону. На квітень 2014 р. за даними уряду у країні налічувалося 253574 тис. вимушених переселенців, майже 6% населення [3]. У 2006 р. було створено урядову комісію, яка розробила пропозиції щодо стратегії стосовно вимушених переселенців та забезпечила організацію та координацію її виконання. Відповідальність та координуючі функції роботи з даною категорією виконувало Міністерство у справах біженців та розселення. У 2007 р. урядовою постановою було затверджено Державну стратегію щодо вимушених переселенців. 31 березня 2014 р. набула чинності нова редакція закону «Про внутрішньо переміщених осіб та тих, що зазнають переслідувань, з окупованих територій Грузії». Її прийняття було спрямоване на усунення наявних прогалин у законодавстві, приведення його у відповідність до міжнародних норм. Розробка закону проходила в тісній співпраці з низкою зацікавлених міжнародних організацій [4]. Аналізуючи досвід Грузії, варто зазначити, що загальний підхід уряду до вимушених переселенців, заснований на тимчасовій допомозі, що стосується тимчасового житла, разових виплат тощо. Заходів, спрямованих на досягнення тривалого розв'язання проблем, все ще замало, тому важливим залишається питання створення довгострокових проектів щодо розв'язання актуальних проблем вимушених переселенців.

Важливим для нашої країни є досвід Молдови, адже оперативність вирішення проблем масової міграції, сприяло відновленню економіки країни та відсутності проблеми масової міграції як соціального явища. Навесні та влітку 1992 р. конфлікт у Придністров'ї призвів до виникнення хвилі біженців та внутрішньо переміщених осіб, яких, налічувалося 130 тис. У правобережній частині Молдови було зареєстровано 51 289 вимушених переселенців (з них 28 746 дітей), значна частина – у Кишиневі [5]. Переважна більшість з них повернулася додому вже восени 1992 р. З України виїхали практично усі. У Росії та Білорусі частина біженців отримала статус вимушеного переселенця або біженця (відповідно близько 20 тис. та 1 тис. осіб) і залишилася на постійне проживання. 6 тис. вимушених переселенців з Придністров'я облаштувалися в інших регіонах Молдови. Завдяки ефективності дій уряду, проблема вимушених переселенців перестала існувати. У звітах

міжнародних організацій, що працюють у сфері вимушених переміщень, вимушені переселенці в Молдові не згадуються вже впродовж десяти. [6]. Важливим поштовхом у розв'язанні проблем вимушених переселенців було створення Республіканської комісії з координації дій щодо матеріального забезпечення біженців, розроблено положення щодо порядку надання допомоги особам, вимушеним залишити місця постійного проживання на лівобережжі Дністра [7], напрями діяльності якої об'єдналися до трьох основних: забезпечення житлом; сприяння у працевлаштуванні; надання матеріальної допомоги, допомоги у разі безробіття на рівні мінімальної зарплатні. Органом, відповідальним за реалізацію політики реінтеграції країни, є Бюро з реінтеграції Державної канцелярії, яке підпорядковується заступнику віце-прем'єр-міністра. На нього покладено проведення переговорів, розвиток законодавчої бази [8].

Використання досвіду Молдови є взірцем для нашої країни, адже оперативність заходів та реінтеграція сприяли вирішенню проблем вимушених переселенців в країні.

Варто відзначити досвід США як країни, що посідає перше місце у світі за кількістю мігрантів та має інше бачення роботи з ними. У 2013 році в цій країні проживало 45,8 млн. іммігрантів, що становить понад 3% населення. 11 млн., з них – нелегальні мігранти. Нелегальні мігранти, як і значна частина легальних мігрантів, в переважній більшості позбавлені політичних прав, але їх людські права в значній мірі захищені й реалізуються на рівні, який не завжди забезпечується у випадку повноправних громадян в інших державах. Виплати нелегальним мігрантам за програмами соціального забезпечення на медичну допомогу, продовольчі талони, по безробіттю, на отримання освіти в державних навчальних закладах, які в більшості випадків фінансуються з бюджетів штатів, викликали незадоволення населення, особливо в тих районах, де кількість їх перевищує середні по країні показники [9]. Ставлення до даної категорії в США є максимально толерантним і обумовлено специфікою демократичного суспільства, а саме: святим переконанням в тому, що права людини є домінуючими й вищими за будь-які інші права, в тому числі й права держави. Переселенцям надається медична страховка, крім того, отримання статусу переселенця в США означає, що особа має право на возз'єднання зі своєю сім'єю, яка залишилася за кордоном У США з переселенцями працює представник суспільної організації, який називається *case worker*. Він проводить роботу з адаптації переселенців на території США, дає направлення у необхідні організації і протягом 30 днів вирішує всі проблеми, з якими переселенці можуть зіткнутися. Як правило, переселенці отримують допомогу в розмірі \$ 400 на людину, і мають право на отримання грошової допомоги протягом 8 місяців. Також даються талони на харчування (*food stamps*), медична страховка, безкоштовні курси з вивчення англійської мови, надається допомога з орендою житла і з отриманням кредиту. Після закінчення 30 днів, *case*

worker зобов'язаний переконатися в тому, що сім'я отримує пакет соціальної допомоги від держави, а непрацездатні і літні члени родини отримують пенсію.

Case worker повинен переконатися, що всі неповнолітні діти зареєстровані у відповідних школах, а дорослі – на курсах вивчення англійської мови. Також переселенцям і членам їх родини необхідно пройти медичне обстеження в клініці для переселенців, зробити рентген, пройти перевірку на наявність туберкульозу, а також вибрати сімейного лікаря. Отримання статусу біженця в США передбачає право на отримання роботи.

У статусі переселенця в США можна жити як завгодно довго, однак після року перебування в країні є змога отримати статус постійного резидента США (permanent resident), якщо за цей час особи не допустили порушень американського законодавства або імміграційна служба не отримала про них даних, що свідчать про помилкове надання статусу переселенця, або вони вказали невірні відомості при заповненні форм. Аналізуючи досвід США слід зазначити, що держава створює всі необхідні умови, щоб кожна людина, не дивлячись на її походження, не зазнавала жорстокого поводження.

Як і зарубіжні країни, Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні. У Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 2015 року, зазначено, що місцеві державні адміністрації в межах своїх повноважень забезпечують: прийом громадян та надання їм безоплатної первинно правової допомоги з питання взяття на облік внутрішньо переміщених осіб; взяття на облік внутрішньо переміщеної особи в порядку, встановленому статтею 4 Закону [10]; надання інформації внутрішньо переміщеним особам про можливі місця і умови для їх тимчасового проживання/перебування з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, інших юридичних та фізичних осіб; надання у разі необхідності внутрішньо переміщеним особам медико-психологічної допомоги; безоплатне харчування відповідно до законодавства внутрішньо переміщених осіб на період до отримання такими особами статусу безробітних або їх працевлаштування, але не більше одного місяця; надання у тимчасове користування внутрішньо переміщеним особам житлового приміщення або соціального житла, за умови оплати зазначеними особами відповідно до законодавства вартості житлово-комунальних послуг; внесення до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб структурним підрозділом місцевої

державної адміністрації з питань соціального захисту населення відомостей про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, та про надані такій особі послуги; набуття відповідно до законодавства внутрішньо переміщеними особами за місцем їх фактичного перебування прав на земельну ділянку із земель державної власності; допомогу за клопотанням внутрішньо переміщеної особи у переміщенні рухомого майна під час залишення особою місця проживання на території, де виникли обставини, зазначені у статті 1 цього Закону, та поверненні до такого залишеного місця проживання; влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади державної форми власності; одержання гуманітарної та благодійної допомоги; влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського опікування, до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей; влаштування громадян похилого віку, інвалідів, які проживали в стаціонарних інтернатних установах та закладах на території, де виникли обставини, зазначені у статті 1 цього Закону, в аналогічні установи та заклади за місцем фактичного перебування таких осіб; організацію роботи медичних закладів з надання необхідної допомоги населенню з урахуванням тимчасового проживання/перебування на відповідній території внутрішньо переміщених осіб; безоплатний проїзд залізничним, автомобільним транспортом внутрішньо переміщених осіб до залишеного місця проживання в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Україна співпрацює з іншими державами, міжнародними організаціями з метою запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення та підтримання умов, що дають змогу таким особам добровільно, в безпечних умовах та з гідністю повернутися до покинутого місця проживання, або умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб за новим місцем проживання в Україні [10].

Проведений аналіз досвіду роботи зарубіжних країн та України показав, що не існує ідеальної моделі соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями, проте найефективніша модель роботи з ними можлива лише у співпраці державних органів влади та громадських організацій, які покликані забезпечити базові потреби переселенців, створити необхідні умови їх нормальної життєдіяльності, забезпечити належне інформування про можливості надання допомоги та удосконалити систему соціального захисту населення. Лише об'єднуючі зусилля різних соціальних інституцій та державного сектору, використовуючи досвід країн Зарубіжжя, акцентуючи увагу на заходи, що сприяли вирішенню проблем міграції, ми зможемо покращити міграційний стан в Україні.

Список використаної літератури

1. **Юнусов А.** Просители убежища, беженцы и вынужденно перемещенные лица в Азербайджане: проблемы и перспективы КАРИМ-Восток – Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка 13/124 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.carimeast.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-124.pdf](http://www.carimeast.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-124.pdf). 2. **Офіційний** сайт Державного комітету Азербайджанської Республіки у справах біженців та вимушених переселенців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refugees-idps-committee.gov.az/en/index.html>. 3. **Офіційний** сайт Міністерства Грузії у справах осіб, вимушено переміщених з окупованих територій, біженців та розселення [http: \[Електронний ресурс\]](http://www.mra.gov.ge/eng/static/55). – Режим доступу: www.mra.gov.ge/eng/static/55. 4. **Тухашвили М.** Беженцы и вынужденно перемещенные лица в Грузии /КАРИМ-Восток – Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка 13/104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http: www/carimeast.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-104.pdf](http://www.carimeast.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-104.pdf). 5. **Мошняга В.** Просители убежища, беженцы и вынужденно перемещенные лица в Молдове: проблемы признания, социальной защиты и интеграции /КАРИМ-Восток – Консорциум прикладных исследований по международной миграции. – Пояснительная записка 13/102 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http: www/carimeast.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-102.pdf](http://www.carimeast.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-102.pdf). 6. **World Bank Indicators-Moldova-Conflic&Fragility** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tradingeconomics.com/moldova/internally-displaced-persons-number-wb-data.html>. 7. **О создании** республиканской комиссии по координации работ по материальному обеспечению беженцев и утверждению Положения о порядке оказания помощи беженцам, вынужденно покинувшим постоянное место жительства, из левобережных районов Днестра Республики Молдова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=292515&lang=2>. 8. **Чумаш Т.** Доступ беженцев, лиц, ищущих убежища и ВПЛ к социально-экономическим правам в Молдове /КАРИМ-Восток – Консорциум прикладных исследований по международной миграции. Пояснительная записка 13/144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http: www/carimeast.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-144.pdf](http://www.carimeast.eu/media/exno/Explanatory%20Notes_2013-144.pdf). 9. **Толерантність** до нелегальних мігрантів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://varianty.lviv.ua/18845tolerantnistdonelehalnykhmihrantivtee.gov.az/en/index.html>. 10. **Закон** України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 1, ст.1). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

Веретенко Т. Г., Нестеренко О. О. Досвід розв'язання проблем вимушених переселенців в Україні та зарубіжжі

У статті розкриті особливості міграційної політики Державного комітету Азербайджанської республіки у справах біженців і вимушених переселенців, з питань житла, допомоги в працевлаштуванні та створення необхідних умов для поліпшення життя вимушених переселенців. Розкрито досвід Грузії по роботі з переселенцями, описаний закон «Про переміщені особи і тих, які потерпають від переслідування, з окупованих територій Грузії», який вплинув на зміни і запобігання явних прогалин в законодавстві. Охарактеризовано діяльність Республіканської комісії Молдови з координації дій матеріального забезпечення та допомоги біженцям. Представлені особливості роботи з мігрантами в США, розглянуто послуги та специфіку роботи громадських організацій та уряду: талони на харчування (food stamps), медична страховка, безкоштовні курси вивчення англійської мови, допомога з орендою житла. Розкрито нормативно-законодавчі акти в Україні по роботі з вимушеними переселенцями. Проведено порівняльний аналіз діяльності України та зарубіжних країн по роботі з мігрантами.

Ключові слова: міграція, біженці, вимушені переселенці.

Веретенко Т. Г., Нестеренко О. О. Опыт решения проблем вынужденных переселенцев в Украине и зарубежом

В статье раскрыты особенности миграционной политики Государственного комитета Азербайджанской республики по делам беженцев и вынужденных переселенцев, по вопросам жилья, помощи в трудоустройстве и созданию необходимых условий для улучшения жизни вынужденных переселенцев. Раскрыт опыт Грузии по работе с переселенцами, описан закон «О перемещенных лицах тех, которые страдают от преследования, из оккупированных территорий Грузии», который повлиял на изменения и предотвращение явных упущений в законодательстве. Охарактеризована деятельность Республіканской комиссии Молдовы по координации действий материального обеспечения и помощи беженцам. Представлены особенности работы с мигрантами в США, рассмотрены услуги и специфику работы общественных организаций и государства: талоны на питание, медицинская страховка, бесплатные курсы изучения английского языка, помощь с арендой жилья. Раскрыты нормативно-законодательные акты в Украине по работе с вынужденными переселенцами. Проведен сравнительный анализ деятельности Украины и зарубежных стран по работе с мигрантами.

Ключевые слова: миграция, беженцы, вынужденные переселенцы.

Veretenko T. G., Nesterenko O. O. Experience in solving internally displaced people problems in Ukraine and abroad

The article describes main features of the migration policy of the Azerbaijan State Committee for refugees and displaced people,

accommodation issues, employment assistance and creation the necessary conditions to improve the lives of displaced people. Georgia's experience on work with migrants in the law "On the displaced people, and those who are suffering from persecution on occupied territories of Georgia" is described. The law eliminates serious omissions in the legislation.

The activities of the National Commission of Moldova on the coordination of material support and assistance to refugees are characterised. The features of works with migrants in the United States are presented. Services provided for displaced people: a food stamps, medical insurance, free English courses, help with accommodation lease are shown. After 30 days, case worker is required to ensure that the family receives social assistance package from the state and disabled and elderly family members are retired. Normative legislative acts of Ukraine on work with internally displaced persons. Ukraine cooperates with other states and international organizations to prevent the preconditions of forced internal displacement of persons, to protect and promote the rights and freedoms of internally displaced persons, creating and maintaining the conditions that allow such persons voluntarily, safely and with dignity to return to abandoned places residence or conditions for integration of internally displaced people at the new place of residence in Ukraine. Comparative analysis of Ukraine and foreign countries of work with migrants are made.

Key words: migration, refugees, internally displaced people

Стаття надійшла до редакції 25.01.2016 р.

Прийнято до друку 29.02.2016 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.013.42:373.21-053.4-054.7

О. І. Гуренко

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ-МІГРАНТІВ В УМОВАХ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Одним із специфічних напрямків роботи соціального педагога в дошкільному навчальному закладі є супровід особливої категорії дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей-мігрантів та біженців.

Сьогодні у зв'язку з глобалізаційними та інтеграційними процесами, зміною геополітичної картини світу активізується міграція населення. Поява великих груп населення мігрантів загострила проблеми їх адаптації в новому соціокультурному середовищі, вносячи істотні зміни в соціум країни, що приймає мігрантів.